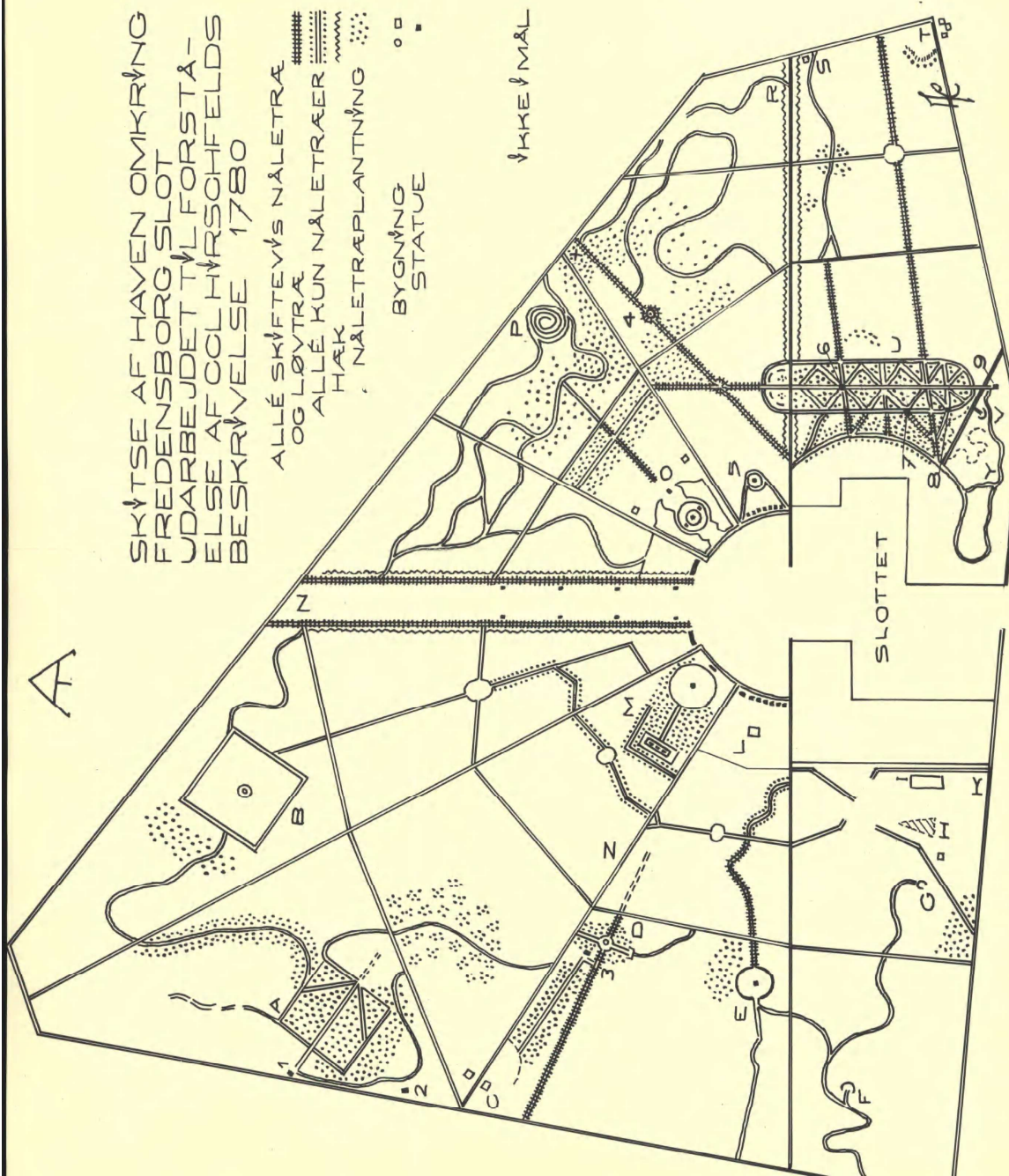

Høle alléen udenom parken kaldes Indhegningsalléen. Alléen fra Slotsalléen til Eremitagepavillonen kaldes: Den unge Kastanieallé. Den rundgående allé, der går gennem hele haven og krydser hovedalléerne kaldes: Den gamle Kastanieallé, Ydre Ringallé, 1. Margrethesøften, 2. Forblomme Allé, 3. Frederik IV's buste, 4. Kolossalstaden, 5. Vinestemonumentet, 6. Diana, 7. En statue, 8. En vase, 9. Flora.

A. Det kvadratiske anlæg, B. Høvedsteden, C. Eremitagepavillonen, D. Tusinddalerhøjen, E. Nordmandsdalen, F. Løvhøjen på afsatsen, G. Dronningesøen, H. Bosquet med lærk, I. Høvedsteden, J. Skulpturhuset, K. Egealléen, L. Fasaneriet, M. Balonplacerne, N. Slotsalléen, O. Skibsbakken, P. Sneglebakken, R. Ridealléen, S. Vandmaskinen, T. Kirkepladsen, U. Den Plessenske Plantage, V. Dronningens løvhytte, Y. Kropshusets Plantage, Z. Eremitagealléen.

Indsat af red.

Lokaliteterne i alfabetisk rækkefølge: Balonplacerne (M), Bosquet med lærk (H), Dronningesøen (G), Dronningens løvhytte (V), Egealléen (K), Eremitagealléen (Z), Eremitagepavillonen (C), Fasaneriet (L), Høvedsteden (B), Høvedsteden (B), Høvedsteden (B), Indhegningsallé, omkranset af V. Nø og Ø. Kastanieallé, Unger, fra C til N. Kastanieallé, Gamle, den halvirkelformede, rundgående allé, der krydser alle hovedalléerne, Kirkepladsen (T), Kronprinsens plantage (N), Kvadratiske anlæg, det (A), Løvhøjen på afsatsen (F), Nordmandsdalen (B), Plessenske plantage (U), Ridealléen (R), Skibsbakken (O), Skulpturhuset (J), Slotsalléen (N), Sneglebakken (S). Arealet er ca. 90 ha.

C. C. L. HIRSCHFELD OG FREDENSBORG

Af Annie Christensen⁷⁾

I forsommeren 1870 besøgte C. C. L. Hirschfeld Danmark. Fuglene sang og bøgene var lyse og yndige.

Hirschfeld var professor i filosofi ved universitetet i Kiel, der dengang var en by i Danmark.

Allerede som ganske ung student var han blevet forelsket i naturen. Betagelsen var opstået under et årelangt studieophold i Bern og naturglæden forlod ham aldrig. Det var ikke bare sværmeri, det var kærlighed.

I 1773 (1), da han lige var udnævnt til professor, og i 1775 (2) udgav han to mindre værker om principperne for anlæggelse af den moderne have og havens historie i almindelighed.

Han tilegnede det sidste til arveprins Frederik, der på det tidspunkt var den officielle magthaver i Danmark. Værkerne må være faldet i prinsens og hans moder dronning Juliane Maries smag, for 1779 (3) begyndte Hirschfeld, tilsyneladende inspireret af deres interesse, at samarbejde og udbygge de to værker. Det blev til de to første bind af *Theorie der Gartenkunst*, der ligeledes blev tilegnet arveprinsen.

Dette resulterede i en invitation til professoren til at komme og bese familiens haver med særlig vægt på dronningens Fredensborg og arveprinsens Jægerspris.

Hirschfeld kvitterede for gæstfriheden ved at afslutte tredje bind af sit værk med en beskrivelse af Fredensborg, Jægerspris, Marienlyst, Sophienberg og Frederiksberg (1780).

Denne beskrivelse og den anerkendelse, der lå i invitationen fra kongefamilien, gjorde ham med eet slag berømt. I 1783 og 1785 følte han sig foranlediget til at forfølge succesen i form af 4. og 5. bind, hvor han udpenslede detaljerne.

I disse år blev han pålagt at oprette og lede flere planteskoler i Holsten. Jo, dengang var det et alsidigt job at være professor.

Man bør bemærke sig, at Hirschfeld udelukkende behandlede problemer omkring haver. Parker var noget, man havde råd til at anlægge i England, det var faktisk forskønnede landskaber, mente han. I Tyskland, og i Danmark, skulle man finde en mellemvej, der svarede til vor mentalitet og vor økonomiske formåen.

Hans beskrivelse af haven omkring Fredensborg slot er overordentlig detaillert og nøjagtig, men han udelader de detaljer, der strider imod hans tanker om den gode havesmag. Han gør ikke dette af skræk for magthaverne, thi de kunne næppe have været i tvivl om, hvad han fandt rædsomt i deres haver. Det kunne de med al ønskelig tydelighed læse i hans værker. Han gjorde det, fordi det ville svække virkningen af beskrivelsen, dersom han hele tiden skulle beskæftige sig med det negative. Han gjorde Fredensborg til et propagandanummer, til et eksempel på, hvordan man kunne kvikke sin gamle have op til at være i rimelig overensstemmelse med den nye smag. Det stred imod Hirschfeld's økonomiske sans at rydde disse gamle haver, og som han skrev, det varer jo mange år, før man atter har fuldvoksen natur. Man skulle, som englænderne, analysere sit område og bemærke sig dets fordele og ulemper. Hirschfeld mente, at havekunstneren har pligt til at forskønne naturen og om nødvendigt skjule det ubehagelige.

For enhver pris måtte intet være klippet. Dog kunne han acceptere en hæk, hvor der var rimelig begrundelse for dens tilstedeværelse, altså når den skjulte et uheldigt element i haven.

Statuer og bygninger skulle springe ud af stemningen på stedet; selv et mesterværk kunne han ikke acceptere, dersom det var anbragt et forkert sted. Han var en stor beundrer af Wiedewelt, men han kunne ikke beundre de 8 skulpturer i Slotsalléen, thi de stod ude i haveområdet, og der skulle skulpturer stå enkeltvis, aldrig maset sammen som i et galleri. Dog fandt Hirschfeld Nordmandsdalen genial; sammen med The Elysian Valley på Stowe, England, fremhævede han den som eksempel på, hvordan den slags kunne gøres med succes.

Desuden kunne han ikke acceptere stillestående, umotiveret vand, obelisker, triumfbuer og skrækelementer, ikke engang en Herkules. Han accepterede heller ikke labyrinter, da sådanne skræmmer folk, de føler sig fanget. Af inventarielister og andre beskrivelser ved vi, at nævnte elementer fandtes i haven ved Fredensborg, men Hirschfeld forbigik dem i tavshed.

Udover det store hovedallésystem, halvcirkelpladsen og Indhegningsalléen, der er mere eller mindre bevarede samt Nordmandsdalen og Skibsbakken, er idag intet tilbage af den have Hirschfeld så i Fredensborg i 1780.

Stod man på slottets havetrappe, havde man til begge sider de to sydligste cirkeludsnit opfyldt af gange og lave klippede hække samt hist og her jordbærbede; det var meget tydeligt ikke Hirschfeld's smag. Disse lave hækområder var mod haven afgrænset af 2 rækker linde.

Området nærmest huset var prydet af Wiedewelt's dejlige statuer og ud mod Norge- og Danmarkmonumenterne var græs, og dette fortsattes ned mellem alléerne i Slotsalléen mod nord og åbnede for en skøn udsigt.

Mere værdige omgivelser kunne et kongeligt slot ikke have.

Det var græsset, monumenterne og perspektivet, der fik rosen. De 8 statuer i alléen blev kun nævnt i forbifarten. Den rædsomme triumfbue af træ, der vitterlig stod midt i udsigten halvvejs nede i alléen, blev ikke nævnt.

Hirschfeld betegnede halvcirklen som en forplads. En sådan er et nødvendigt overgangsled mellem bygning og have. Udenfor forpladsen er per definition have.

Han fortalte os, at haven virkede som en samling af skove med åbne områder imellem. Det virker, som om haven var præget af samlinger af kæmpemæssige ege og bøge og at pladsen imellem var optaget af lav ungskov. På Hirschfeld's vandring gennem haven fortalte han igen og igen om nåletræplantninger, men de prægede åbenbart ikke helhedsindtrykket.

Men hvor er idag de bedagede ege og bøge, der prægede haven? Bøgene kan naturligt nok ikke være der, 200 år senere, men hvorfor er der ikke en eneste ældgammel eg?

Det ældste træ i haven synes at være det sydligste egetræ i Egealléen i dronningens have (Særhaven). Derudover kan jeg i hele området kun finde gamle ege mellem Hidsepladsen og Slotsalléens nordlige ende (3 stk.), på Hidsepladsen, nord for Hidsepladsen, i området mellem Eremitagepavillonerne og Tusinddalerhøjen samt resten af Egealléen i Særhaven. Alle synes af nogenlunde samme alder.

Egealléen øst for Horsedammen. Foto J.L.

Kun i området mellem Hidsepladsen og Slotsalléen omtalte Hirschfeld ærværdige ege, ikke på Hidsepladsen og ikke nord for Hidsepladsen og heller på de øvrige nævnte pladser; han nævnede i det hele taget ikke ege disse steder, altså har de ikke været særlig prægende for områderne.

Dette er ikke særlig mærkeligt. Hidsepladsen blev anlagt og beplantet tidligst i 1720'erne. Egene der kan højst have været 60 år i 1780. Hirschfeld bemærkede kun en labyrint på Hidsepladsen med et grønt lysthus på en høj i midten, altså har et buskværk præget arealet.

Egene nordvest for Hidsepladsen stammer formodentlig fra en nyplantning Christian VI omkring 1738 beordrede i sin nye fasangård, altså ca. 40 år gammel, da Hirschfeld så den.

Om Egealléen i Særhaven er fremsat den teori, at den skulle stamme fra Østrupladegårds tid. Den lå på stedet inden Frederik IV begyndte at bygge. Muligvis har egene dannet afgrænsningen mellem gårdens frugthave, "bomhave", og kongens hestehave. Hele området vest for denne allé og nord for Ridealléen (cirka) tilhørte gennem hele Østrupladegårds tid kongen. Indtil Fredensborg byggedes, var det en stutterivang, derfor "Horsedammen" på Egealléens vestside. Egetræerne her kan muligvis have været omkring 100 år, da Hirschfeld besøgte haven.

Kan de gamle ege være gået til grunde i den kraftige opvækst? Muligvis, men Hirschfeld nævnede bedagede træer i Fasangården; og på

Dronningebakken set fra Skipperalléen, d.v.s. fra sydvest. Foto J.L.

vej fra Fasangården til Dronningebakken omtalte han en stor plads prydet af bedagede træer. Ingen af stederne synes der at have været underskov. Egene, der står her idag, synes ikke at være over 200 år.

Min tanke er, at alle de bedagede ege, ligesom de velvoksne ege, Hirschfeld så i 1780, er fældet omkring 1810 for at skaffe tømmer til en ny flåde. En sådan befaling ville være fuldt i overensstemmelse med det indtryk, man har af Frederik VI's iver efter at genrejse sit land efter katastrofen i 1807. Hvis man vil være ondsksfuld, er det også i overensstemmelse med, at Fredensborg altid forblev udenfor samme konges interessesfære.

Når dronning Margrethe om sommeren forlader Fredensborg, er hendes særhave åben for offentligheden. Man kan da ved at tage fantasien til hjælp prøve at følge Hirschfeld på et lille stykke af hans vandring. Han gik ned ad den ret vestløbende allé, Ridealléens fortsættelse mod vest, den var som alle de øvrige alléer, undtagen Ridealléen græsbevokset, og det så ganske ud som om denne lange græsflade styrtede sig midt ud i søen.

På højre hånd havde han Fasangården, der var fuld af alle slags fuglevildt. År efter år bragte den svenske fugleleverandør, Güntelberg Abel, læs efter læs af alle mulige slags levende fuglevildt. Området var indhegnet, men der voksede store smukke træer og der gik en tæt lindeallé op til Fasanhuset. Fuglene må være holdt stækkede ellers ville de være fløjet bord. I dag står een lind tilbage. En gartner fortalte mig, at der havde været to linder i hans unge år. Det må have været de sidste rester af alléen op til Fasanhuset.

Hirschfeld fulgte alléen ned til det sted, hvor gangen i dag krydser alléen. Dengang løb på dette sted en lille vej til venstre ind mellem skovstykker, den endte i en stor plads. Fra denne plads afgik en vej til højre, der havde forbindelse med havens øvrige stisystem. Ligeledes afgik en vej til venstre, der førte ud af haven. Den må formodes at have fulgt Egealléen.

Den store plads var prydet af lindegange og nogle bedagede skovtræer. Idet han gik over pladsen så han en dam til venstre (Horse-dammen). Han fortsatte mod sydvest forbi et lavt bousquet, hvorfra skønne lærketræer ragede op. Lidt længere fremme på samme side lå et lysthus, derefter havde han på højre hånd Dronningebakken. Vejen fortsatte ned ad skrænten gennem en nåletræplantning for at slutte i Indhegningsalléen.

På toppen af bakken stod et bedaget bøgetræ. Det strakte sine grene højt mod himlen; under det var dannet et lysthus af unge lindes flettede grene. Rundt om løvhytten en lille forplads kranset af lave ligusterbuske, derefter faldt Dronningebakken i 3 afsatser; de to øverste afsatser var bevokset med Malva, sikkert rosenkatost eller muligvis moskuskatost; disse katost-arter blev længe brugt i store haver.

På nederste afsats unge lærketræer. Disse lærketræer kan næppe have været over 15 år gamle, idet von Langen indførte denne træart i Danmark. Von Langen blev hidkaldt af Frederik V i slutningen af 1763.

Fra løvhytten var der en betagende udsigt. Hirschfeld beskrev den således:

Smukkere kan en udsigt over skovkroner ikke være. En sælsom overraskende blanding af former og farver. Spidserne af graner, brede bølger af bøge, sitrende birkeløv og faste egeblade. Helt i det fjerne ses en strimmel af søen inden tilgrænsende skove hæver sig.

D.v.s. at skoven på denne side af søen har været lavere end i dag, thi i dag kan man ikke skimte søen. Hirschfeld så imod sydvest.

Gennem hele haven løb i en brudt halvcirkellinie den store, gamle kastanieallé. Hirschfeld beskrev, at den fulgte terrainet op og ned og skabte dejlige perspektiver. Til forskel fra denne, var der en ny, ung kastanieallé, der gik fra Eremitagen til nordenden af Slotsalléen. Den gamle kastanieallé var plantet af hofgartner J. C. Krieger.

Jens Østergård har udforsket indførslen af hestekastanie til Fredensborg (4). Der ankom som følger: 1721 - 200 stk., 1723 - 973 stk., 1727 - 100 stk., 1728 - 30 stk. og 1730 - 478 stk. Hirschfeld fortalte, at han foruden de ovennævnte rene kastaniealléer, så hestekastanie i Indhegningsalléen, hist og her, og også delvis i den allé, der går på østsiden af Ballonpladserne. Til disse alléer må de nævnte sendinger af hestekastanie være brugt, men sendingen i 1723 synes så stor, at der må være plantet kastanier andre steder også. Den unge kastanieallé må være plantet langt senere, ellers tror jeg ikke, at Hirschfeld ville have skelnet så skarpt mellem den gamle og den nye allé.

To af havens gamle hovedalléer var specielle efter Hirschfeld's beskrivelse: Ridealléen og Eremitagealléen.

Ridealléen fra slottet mod øst var trebanet og uden græsbevoksning. På hver side af alléen løb en vej, der mod skovens vildnis var kantet af hække. Også i dag er denne allé anderledes. Måler man bredden, viser det sig, at afstanden mellem trærækkerne kun er 4,5 m, i de øvrige alléer er afstanden 6,5 m. Måske er denne allé havens ældste allé.

Da Hirschfeld gik ned ad Eremitagealléen, bemærkede han, at udsigten udmærkede sig ved, at man på den anden side af søen så en lys kornmark, der strakte sig op i skovens mørke masse. Det har nok ikke været en kornmark, men tørt gult græs. Men det interessante er, at Hirschfeld, uden at vide det, klart konstaterede, at man på det tidspunkt endnu kunne se den udhugning op igennem Pibervangen, som Frederik IV lod foretage i 1726. Den gamle Gram forestod arbejdet og havde megen møje med at fokusere udhugningen nøjagtig på Eremitagealléen, idet kongen havde befalet, at denne skulle fortsættes på den anden side af søen. Anlægget kan endnu spores ca. 900 m op i skoven i form af dæmninger og gennemgravninger (5).

Arbejdet forårsagede mange gætterier mellem godtfolk på den tid. Nogle mente, at kongen ville bygge en bro over søen, andre, at vejen skulle fortsættes helt til Tisvilde. Jeg tror, at kongen blot ville drage tanken og blikket langt bort i det fjerne. Det må jo være lykkedes til fulde, når Hirschfeld over 50 år senere reagerede efter hensigten.

Også på anden måde var denne allé speciel. Den er udlagt i en sådan retning, at solen går ned midt i alléen den dag, de lyse nætter begynder og den dag de slutter. På det nyeste kort opmålt af Landinspektørernes Luftfotoopmåling kan konstateres, at alléerne mod vest ikke holder strengt 30° afstand, således som de østgående.

Et udateret kort i Frederik V's Atlas viser, at de vestgående veje mod søen, den nord-sydgående vej og Ridealléen var anlagt på et tidligere tidspunkt end de to nord-østgående alléer. Den nord-sydgående vej var den gamle vej fra Emstrup (Endrup) mod syd. Da slottet blev bygget tværs over vejen måtte en bom og et ledvogterhus, Dalenborg, til for at tvinge bønderne til at køre udenom ad en dertil nyanlagt vej (6).

Foruden Dronningebakken omtaler Hirschfeld med begejstring endnu to positioner: Sneglebakken og Tusinddalerhøjen.

Hirschfeld stod på Tusinddalerhøjen med ansigtet mod søen. Han gav følgende beskrivelse.

Udsnit af udateret kort nr. 11 i Frederik V's Atlas. Kgl. Biblioteks Kortsamling. Udsnittet viser placeringen af Fredensborg Slot eller det "lysthus", der lå på stedet i en årrække inden Frederik IV byggede slottet. Den sydgående vej gennem Emstrup (Endrup) er indkorporeret i haven. Ridealléen er anlagt, ligeledes er de tre udhugninger mod søen foretaget

I midten hæver sig et smukt lysthus i form af et rundt tempel af trillage. (Bemærk, der nævnes intet om en høj). Denne bygnings beliggenhed er vidunderlig. Til begge sider løber to små alléer med afvekslende lind og lærk. Den ene mod en siddeplads under en eg, den anden mod midterste hovedallé. Bagud ses en lindegran-allé med udsyn til den ovenforliggende Fasangård. Foran sig har man den herlige udsigt til søen, i hvilken den ovenfra kommende lindegran-allé synes at styrte sig. Bag det lyse vand sortner skovens store masse. Fra lysthuset ses til alle sider, mellem tilgangene, mørke nåletræslunde. Går man ned ad alléen, mod søen, kommer man straks til en vej, der til højre løber langs randen af en af disse lunde. Man får øje på en buste af Frederik IV i hvidt marmor. Den hvide farve har en god virkning mod de mørke træer.

Fra denne buste fører en lige vej ned gennem et vildnis af nåletræer, mellem hvilke unge ahorns lyse blade danner en fortræffelig kontrast. Den lange, lige, dunkle, stadig natlige vej falder uventet ind i et parti af glans og skønhed. Her åbner sig en stor plads, der fra skoven sænker sig mod søen, hvis lyse masse stråler op fra dybet. Pladsen er øverst prydet af græs, blomster og lyse lindegange. Nede ligger to pavilloner på kanten af højdedraget før det endelige fald.

Endnu engang vil vi prøve at følge Hirschfeld på hans vandring. Det er lidt svært, da der ikke findes en officiel sti, men dog en trampet sti, der tager sin begyndelse et sted bag Vinhøstmonumentet. Den sti, vi skal søge at følge, er den forsvundne allé kantet med linde og nåletræer, der løb i nordøstlig retning fra nordøsthjørnet af slotsbygningerne. Et sted bag Vinhøstmonumentet begynder den trampede sti. Den passerer en stor, gammel hassel af en lidt speciel vækst. Stien går hele tiden lige ud. Man passerer en meget svag forhøjning. Her så Hirschfeld en kolossalstatue af billedhuggeren Grund, forestillende Merkur afhugger Argus hoved. Hirschfeld så den straks, da han trådte ind i alléen, men da han nåede hen til statuen, tav han om motivet, da han ikke kunne lide skrækelementer.

Han fortalte, at på venstre side af stien var en beplantning fortrinsvis af ege. Lige efter højen var på højre hånd en yndig egelund, hvor igennem løb en sti ind i et ganske fortryllende område. Men vi følger ham stadig lige ud. Efter egelunden på højre side så han en tæt bevoksning af nåletræer med overstandere af birke med malerisk nedhængende grene. Det samme hændelsesforløb har man i dag, men det er ikke de samme træer. På venstre side fortsatte egene lidt endnu, derefter kommer en svag fordybning. Hirschfeld skrev:

Derefter en lys åbning bestående af en lille lavtliggende plæne. Umiddelbart op til denne støder en sammenfiltret tykning så lukket af nåletræer, at der hersker et natligt mørke, idet alle solstråler holdes ude.

Her er stadig spredte nåletræer og man finder en meget stor, gammel rødgran, der muligvis kan have været ung, da Hirschfeld gik forbi. (Mærket med + på skitsen).

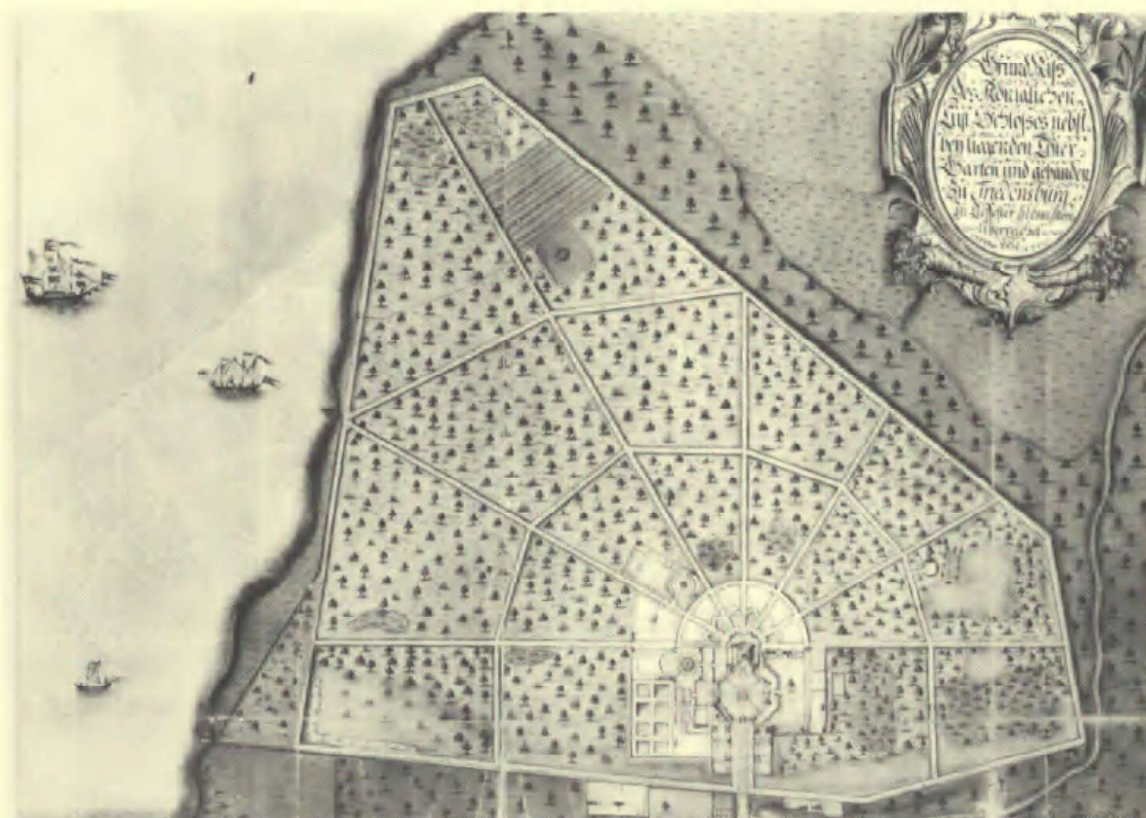
Hirschfeld fortsatte ret ud i Indhegningsalléen, som han fulgte et kort stykke til venstre indtil Slotsalléens udmunding. Da han så op i retning mod slottet ad denne hovedallé, havde han, helt op til hvor den krydsede den store kastanieallé, en tæt nåletræbevoksning, vist nok med overstandere. I dag har man også nåletræer her.

Han fortsatte et lille stykke videre ad Indhegningsalléen. Her smuttede en slynget sti ind. Denne sti kunne enten følges i et sving til venstre, hvorved man kom ind i den nys omtalte kølige nåletræsbeplantning eller man kunne dreje til højre og følge Hirschfeld:

En yndig slyngende sti snor sig mellem jasminbuske gennem et vildnis af alle slags træer. Ad denne sti kommer man til Sneglebakken, der er en smuk rund bakke med jævne skråninger, kronet af meget høje bøge. Rundt om bakken herlige træer og buske. Det kan ikke være smukkere og mere malerisk. Alt er tæt og lukket og dog frit og yndigt. Kun en enkelt lille åbning mod markerne udenfor. Mod nord ses nede til venstre et lille græsstykke. På denne side falder bjerget stejlt. Man ser ned i et busket dyb. Dette dyb, de høje bøge på bjerget og den skyggefulde omkreds, den højtidelige ensomhed, der hersker her, alt forener sig til at danne et sæde for alvorlige betragtninger.

Man kan endnu særlig med et tyndt lag nyfalden sne, ane forløbet af sneglegangen.

Hirschfeld vier megen plads på at beskrive den sydøstlige sektion af haven, men i dag er der intet tilbage, hvorpå der kan heftes en beskrivelse. Kun Diana står der endnu, umotiveret og forladt. Hun dannede engang et samlende midtpunkt i hele området. Helt nede fra nys omtalte skråallé kunne man se hende, og i den Plessenske Plantage var hun et fixpunkt.

Udsnit af grundrids af Fredensborg Slot og Dyrehave tegnet af Friederick Ernst Leitloff, Januar 1737. Frederik V's Atlas, Kgl. Biblioteks Kortsamling. Heraf ses den have Frederik IV og Hofgartner Krieger anlagde. Desuden ses det område nord for Hidsepladsen, der kan være "den nye fugleherde"

Endnu mindre har man at hefte Det kvadratiske anlæg ved Esrum sø på. Fra gamle planer ved man, at det har ligget der, men ingen kunne fortælle, hvordan det havde set ud.

Jeg vil nedenfor citere min udlægning af Hirschfeld's beskrivelse af anlægget, men går man ud på stedet og prøver at lægge anlægget på plads, er det en gåde, hvordan (og hvorfor) et så stramt anlæg har kunnet placeres i dette terrain. Hirschfeld's iagttagelser var som følger:

Man fortsætter (i nordvestlig retning) tværs over kastaniealléen (den unge) gennem et vildt buskads, hvorefter man står ved en stor smuk granlund, der strækker sig ned ad skrænterne.

Idet man vil gå op langs udkanten på denne side af nåletræslunden, får man over den buskede forgrund et prægtigt udsyn til en del af søen, bag hvilken skoven hæver sig. Fra højre løber flere veje ud af lunden ind i det ovenfor tilgrænsende område. På den lige vej, der løber fra denne side af lunden, ser man i dybet foran dig ved krattet en rå stensøjle med en buste (Margrethe søjlen). Foran denne en stol af vild kampesten. Nærmere, før søjlen, går en sti til venstre. Lige til højre herfor har man en mindre (=lavere) nåletræslund, der hæver sig op ad bakken.

Denne lund må være plantet senere end det kvadratiske anlæg.

Helt nede fra søjlen udløber en sti, der fører herhen (åbenbart til samme område, men på den anden side af nævnte lavere nåletræslund). Følger man denne sti, har man snart til højre igen udsyn til en rå stensøjle, der hæver sig fra en sjusket sammensat sokkel. (Forblommet Antik). Her tilvinker den spadserende en herlig hvileplads. Man er ganske nær søbredden med et smukt udsyn til skoven på den anden side. Bølgerne bruser nede i dybet og det suser oppe i bøgenes kroner, en majestætisk koncert. Stien slynger sig herfra langs randen af skrænten og drejer til venstre op i den sidst omtalte nåletræslund og derfra tilbage i den unge kastanieallé. Fortsætter man til højre langs med den nederste kant af den høje nåletræslund (fra vejen, der fokuserede på søjlen med stolen) har man til venstre et vildnis af alle slags buske. Man hører søens larm og ser den af og til i glimt.

Dengang var hele haven indhegnet med rækværk, også på søsiden. Mærkelig nok omtalte Hirschfeld ikke Indhegningsalléen, men den må også have taget udsynet.

På hjørnet af nåletræslunden forvilder vejen sig ned i den rå skovegn. Fortsætter man om hjørnet langs kanten af nåletræslunden, har man på venstre side igen et tykt krat. Ved øverste hjørne af nåletræslunden, kommer en meget dunkel vej til syne. Den er omgivet med unge nåletræer og slynger sig mellem høje skyggefulde træer ned ad bakken. Den falder ind i den yderste hovedallé i dennes nederste ende.

Det eneste holdepunkt man har, når anlægget skal placeres i terrai-net, er den rampe, der førte hovedaksen ned til søen. Den kan ganske svagt anes, særlig når der er faldet et tyndt lag sne. På grund af buske og træstammer kan det ikke konstateres med sikkerhed, men rampen synes at fokusere på Christian VII's Hvile, der af gode grunde ikke lå der, da anlægget blev plantet. Går man op ad rampen ind i det tidligere anlæg, bliver man ganske forvirret, det ligner en udgravet rævegrav.

Nåletræsplantninger så Hirschfeld mange steder. Det er endnu lidt af en gåde, hvorfra alle disse nåletræer kom og hvem, der plantede dem. Men vi ved, at en del af en sending af nåletræer, som fuglefængerren Gützelberg Abel bragte fra Sverrig i november 1757, blev plantet

på Margrethebjerget nord for Hidsepladsen. Hirschfeld så disse som en høj og mørk nåletrælund. I dag står på samme sted en del douglasgran, men de er af en langt senere dato. På skrænten ned mod alléen står enkelte gamle rødgran. Det er måske børn af den oprindelige plantning.

Iøvrigt er det synd, at disse nåletræer er plantet her. Da Frederik IV lod Hidsepladsen anlægge, befalede han, at siden mod søen skulle afgrænses af et stakit. De øvrige tre sider blev afgrænset af et plankeværk med kikhuller i. Frederik ønskede åbenbart at dvæle ved udsigten til søen, når han stod i lysthuset på højen i midten. Dronningen og gæsterne morede sig med at se på det blodige skue, der udspillede sig på pladsen. Som Hakon Lund udtrykker det, det var den tids TV.

Slutning

Grunden til, at der i dag næsten intet er tilbage af denne smukke have, som har kostet så store summer og krævet så meget mandearbejde, må søges i, at Christian VII overlod slottet og haven til enke-dronning Juliane Marie. Dronningen skulle selv udrede alle vedligeholdelsesomkostninger.

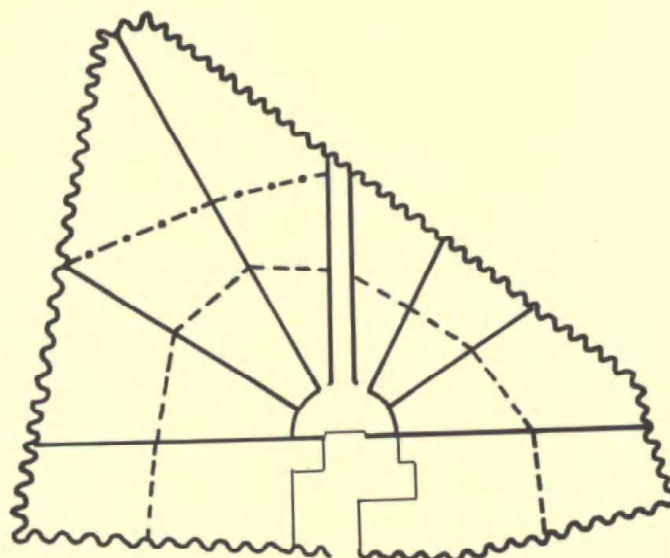
Det kneb allerede stærkt i årene 1766-1772, men da dronningen efter Struenses fald blev landets egentlige magthaver, fik hun atter rigelige midler, men ikke arbejdskraft i form af udkommanderede soldater. Hendes største interesse var slottet, hvorfor de fleste midler blev anvendt på dettes forbedring. Haven derimod blev, så vidt man ved, ikke videreudviklet, skønt Hirschfeld synes at antyde noget sådant.

Da kronprins Frederik 1784 ved sit kup overtog magten i landet, var alle midler med eet slag væk. Fire skulpturer, der var bestilt hos billedhuggeren Grund til supplerings af samlingen i Nordmandsdalen, blev for altid stående på hans atelier, thi der var ingen midler til at betale dem. Havens vedligeholdelse blev atter indskrænket til det mest nødvendige og var allerede ved dronningens død i forfald.

Efter Juliane Marie's død i 1796 overgik de skovbevoksede områder til forstvæsenet, medens en gartner fik ansvaret for haveområderne. De kompetancestridigheder, der opstod af denne ordning, gjorde ikke situationen bedre for haven.

Rudolph Rothe omlagde haven før midten af 1800-tallet, desværre uden at være sig et historisk ansvar bevidst. Havde han taget Hirschfeld's beskrivelse frem og læst den, kunne han sikkert have genskabt denne dejlige have. Stumperne af Krieger's alléer står der jo endnu i dag; de kunne have stået der i deres fulde udstrækning.

Når Hirschfeld var så begejstret, ville vi andre nok også have været tilfredse. Men sådan er der så meget, der er blevet ødelagt indenfor de sidste hundrede år, og det ser ud til, at vi stadig ikke er blevet klogere.

~~~~~ INDHEGNINGSALLÉ
 - - - - DEN UNGE KASTANJEALLÉ
 - - - - DEN GAMLE KASTANJEALLÉ
 ——— HOVEDALLÉERNE

Planen viser den seneste opmåling af haven ved Fredensborg Slot, foretaget af Landinspektørernes Luftfotoopmåling, 1973 (?). Tilhører Inspektoratet for de kgl. Haver

Noter

1. Hirschfeld, C.C.L.: Anmerkungen über die Landhäuser und die Gartenkunst. 1773. Leipzig.
2. Hirschfeld, C.C.L.: Theorie der Gartenkunst. 1775. Leipzig.
3. Hirschfeld, C.C.L.: Theorie der Gartenkunst I. 1779. Leipzig.
4. Østergård, Jens: Hestekastanien. Horticultura. 1957. 11, 7, 107-111.
5. Danske Vitruvius II, s. 65, og Jan Steenberg: Fredensborg Slot. 1969. S. 82.
6. Seeger, V.: Fredensborg. 1915. S. 21.
7. Annie Christensen, hortonom 1979, licentiatstuderende fra 1980 med Havekunstens historie som hovedfag.
Afsnit trykt med petit er en tolkning af C.C.L. Hirschfeld's tekst.

Litteraturliste

- Lund, Hakon: De kongelige Lysthaver. 1977.
 Meier, F.J.: Efterretninger om Fredensborg. 1880.
 Seeger, Valdemar: Fredensborg. 1915.
 Seeger, Valdemar: Østrup. 1926.
 Steenberg, Jan: Fredensborg Slot. 1969.